

ZÁRÓJELENTÉS

Hermeneutika és esztétika.

Kép és szöveg viszonya az esztétikai modernségben

T043700 sz. projekt

I. A végzett kutatásról általában

A kutatás 2003. jan. 1. és 2005. dec. 31. között valósult meg az ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetének Esztétika Tanszékén Dr. Bacsó Béla témavezető irányításával, illetve Dr. Kerekes Amália, Kelemen Pál és Hegyessy Mária közreműködésével.

A kutatás kettős célt tűzött ki maga elé. Első és legfontosabb feladatának tartotta, hogy a hazai tudományi diszkurzus számára hozzáférhetővé tegyen olyan külföldi kutatási eredményeket, amelyek a közelmúltban, illetve az elmúlt 2 évtizedben alapvetően befolyásolták a szellemtudományi, és azon belül is a művészetelméleti gondolkodás alakulását. Második, e tevékenységet kiegészítő feladatának tartotta az így közzétett munkák által bevezetett, illetve megerősített tudományos diszkurzusnak konferenciaszervezéssel és egyéni publikációkkal történő támogatását. E két egymást erősítő tevékenység a következő, a tudományos közélet számára hozzáférhető eredményeket hozta:

- 1) A Kijárat Kiadónál „Spatium” címmel elindítottunk egy új művészetelméleti sorozatot, amelynek a kutatás lezárultáig 5 kötete jelent meg. Egy további kötetet, amelynek megjelentetése szintén a kutatás részét képezi, a kiadó 2006 tavaszán hozza forgalomba. E könyvek tartalmát és jelentőségét, illetve a művészetelméleti-filozófiai diszkurzus általuk képviselt változatait alább (A) mutatjuk be részletesen.
- 2) Szerepet vállaltunk két nemzetközi konferencia szervezésében és e konferenciák anyagának német nyelvű publikációjában. Az egyik kötet 2005-ben megjelent, a második 2006 tavaszán kerül forgalomba. A konferenciák és megjelentetett anyagaik leírását, valamint a munka tudományos hozamát alább (B, C) mutatjuk be.

- 3) A kutatócsoport tagjai a konferenciaköteteken kívül egyéni publikációikban is érvényesítették azokat a szempontokat, amely köré a kutatás szerveződött. A résztvevők saját kutatási területükön tették próbára a képviselt képelméleti, illetve médiatudományi szempontrendszerét. Ezekről részletesebben alább (D) számolunk be.

II. A kutatás eredményeinek részletes bemutatása

A kutatás tárgya a „kép” és a „képesség” problémája, pontosabban a „kép” és „képesség” fogalmának sajátosan modern, a „szöveg” fogalmával szembeni meghatározása volt. Az 1990-es években *pictorial turn* vagy *iconic turn* elnevezéssel illetett művészetelméleti irányváltás a „kép” fogalmát és az általa implikált problémákat újra a filozófiai, esztétikai gondolkodás egyik központi kérdésévé tette. Ez nyitott utat az *aiszthészisz*, tehát az érzéki vagy esztétikai észlelés olyan újraértése számára, ami a fogalomra irányuló archeológiai munkában állt. Ennek során fény derült arra, hogy a fogalom a mindenkori „képi diszkurzusban” gyökerezik. Ennek a viszonynak a sajátosan modern konstrukciója az érzéki észlelést a szöveg felől érő kihívás, ami szükségessé tette az *aiszthészisz* egy immár nem képi logika mentén történő, azaz nem a képesség diszkurzusába ágyazott értelmezését. Ezt a kihívást a különböző iskolák és a különböző vezető elméletírók természetesen eltérő módon ragadták meg, és ennek megfelelően eltérő válaszokat is adtak rá. Az általunk kiadott könyvsorozat, a szervezett konferenciák és az egyéni publikációk a kérdés artikulációjának és a rá adott válaszoknak a sokféleségét hivatottak reprezentálni. Fontosnak tartottuk, hogy az általunk kiadott kötetek mindegyikét fel lehessen használni a felsőoktatásban, akár a művészettörténet, akár az esztétika vagy a tágabb értelemben vett médiatudomány területén. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a megfelelő tanszékek a könyvek mindegyikét oktatási segédanyagként használja. Ez fontos lépés abban a tekintetben, hogy minél szélesebb körben váljon ismertté és találjon folytatásra a „képesség”-ről való újabb gondolkodás a hazai tudományos közösségekben.

- A) A sorozat első kötete Max Imdahl: *Giotto* (ford. Kerekes Amália, Budapest, Kijárat, 2003) c. munkája, amelyet méltán nevezhetünk a 20. századi művészettörténet egyik kiemelkedő munkájának. A kutatás szempontjából azért fontos mű, mert azzal az artikulált igénnyel lép fel, hogy a hagyományosan szövegközpontú ikonikát egy immár nem a szövegben, hanem magában a képben megalapozott ikonológiával váltsa fel. A második kötet Hans Belting: *Kép-antropológia* (ford. Kelemen Pál, Budapest,

Kijárat, 2003) c. munkája, amely a kép problémáját a legújabb antropológiai kutatások felhasználásával a test problémája felől értelmezi. Ennek során az embert a „kép helye”-ként határozza meg, a testi és szellemi mivolt kettősségét pedig „hordozó médium” és „szimbolikus kép” viszonyaként érti újra. Ezzel nyeri vissza a művészet olyan antropológiai alapját, amely szerint az ember éppúgy létrehozója, mint létrehozottja művészetének, és amely szerint a művészet azért kitüntetett „szimbolikus forma”, mert egyedül ő képes bennünket ebben a tapasztalatban részeltetni. A harmadik kötet Wolfgang Kemp: *A festők terei* (ford. Kékesi Zoltán, Budapest, Kijárat, 2003), amely a festészeti térprojekció történetét vizsgálja és a „képesség” kérdése mellé – Beltinghez hasonlóan – odaállítja a tőle elválaszthatatlan „térbeliség” kérdését. A negyedik kötet Ralf Konersmann: *A szellem színjátéka* (ford. Kelemen Pál, Budapest, Kijárat, 2003) c. könyve, ami filozófiai-jelentéstörténeti vizsgálódásként a kép és a látás diszkurzusának 18. századi formációit mutatja be. A sorozat ötödik kötete Konrad Fiedler: *Művészeti írások* (ford. Kukla Krisztián, Budapest, Kijárat, 2005) c. munkája, ami a művészettörténész munkásságának javát közli. Olyan forrást tesz közzé, amelyre a *picorial turn* elméletírói rendszeresen visszanyúlnak, így elősegíti a fordulatot egyáltalán lehetővé tevő történelmi előzmények pontosabb megértését. A hatodik kötet Gottfried Boehm: *Válogatott művészeti írások* (ford. Kelemen Pál, Kerekes Amália és mások, Budapest, Kijárat, 2005) c. könyve, amely a *képi fordulat* vezető elméletalkotójának számító művészettörténész legfontosabb munkáit gyűjti egybe. Tartalmazza többek között a szerző 2003 október 2-án és 3-án, Magyarországon tartott két előadását is.

- B) Az első konferenciát az ELTE Germisztikai Intézetével közösen szerveztük. *Archiv – Zitat – Nachleben. Die Medien bei Benjamin und das Medium Benjamin* címmel 2003. november 7-8. került megrendezésre, a projekt munkatársain kívül neves osztrák és német irodalom-, illetve médiatudósok részvételével. A konferenciát Kerekes Amália szervezésében 2002 őszén egy tömbösített szeminárium készítette elő, amelyen egyfelől részt vettek a projekt munkatársai, és amely másfelől felkészítette a hallgatókat a konferencia témájára és az ott felvetendő kérdésekre. A konferencia azt a célt tűzte ki, hogy Walter Benjamin munkásságát az újabb médiatudományi-, de még inkább médiatörténeti kutatások szemszögéből mutassa be a magyar (és a nemzetközi) tudományos élet számára. A konferencia anyagát közreadó kötet *Archiv – Zitat – Nachleben. Die Medien bei Walter Benjamin und das Medium Benjamin* (szerk.

Kerekes Amália – Peter Plener – Nicolas Pethes, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2005.) címmel német nyelven jelent meg.

- C) A második konferenciát az Universität Wien Finnugor Intézetével közösen szerveztük. *Interregionalität und Intermedialität der Avantgarde in den Nachfolgestaaten der Monarchie* címmel 2004. április 29-30. került megrendezésre, a projekt munkatársain kívül osztrák, horvát, ukrán és román kutatók, főként irodalomtörténészek részvételével. Az előadások két nagy csoportba oszlottak. Voltak, amelyek médiatörténeti szempontból vizsgálták az avantgarde művészeteket mint olyan 20. századi művészi törekvéseket, amelyek a legradikálisabban szakítottak kép és szöveg megszokott egymásra vonatkoztatásával. Ezeket egészítették ki azok az előadások, amelyek jórészt alapkutatóként tárták fel az új műfajformák és az avantgarde „kép” megjelenésének új területeit, így pl. az akkori publicisztikát. A konferencia anyagát közreadó kötet *Mitteleuropäische Avantgarden. Interregionalität und Intermedialität im 20. Jahrhundert* (szerk. Deréky Pál – Kékesi Zoltán – Kelemen Pál, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2006, előkészületben) címmel német nyelven jelenik meg.
- D) A kutatás 3 éve alatt közzétett összes publikációinkat a „Közlemények”-ben rögzítettük. Ezúttal csak azt a 3 fő irányt mutatjuk be egy-egy reprezentatívnak szánt tanulmányon, amely a részt vevő kutatók munkája során körvonalazódott és igazolja a „képi diszkurzus” mint értelmezési paradigma teherbíró képességét. Bacsó Béla „*A természet mégiscsak egy*” (Jelenkor 2005/2) és A lepel fellebbentése. Táj-kép és természet (Literatura 2005/2) c. tanulmányai a képi diszkurzus 18. századi, a tájat képként kezelő és az ember helyét e tájképben figuraként kereső és meghatározó formációját vizsgálja. Így az ember a tájat képként szemlélő, következésképp nem képszerű test/alak, aki képes önmagát a képként szemlélt táj ábrázolt elemeként, azaz figuraként megpillantani. Bacsó Béla vizsgálódásának célja a 18. századi önmagaság ilyen képi konstrukciójának felderítése és annak a kérdésnek a körbejárása, mennyiben reprezentálható e konstrukció szövegek által. Kelemen Pál *Tériszony. A tér idegensége a Saulusban* (In: Identitás és kulturális idegenség, Budapest, Osiris, 2003) c. tanulmányában és a német nyelvű *Kertész-kézikönyvbe* (Drezda, Thelem, 2006, előkészületben) írt fejezeteiben a személyiség képi konstrukcióinak későmodern változatait veszi szemügyre és összehasonlító igénnyel tárgyalja Thomas Mann, Musil, Ottlik és Kertész műveit. Ennek során feltárja az önéletrajziság rejtett képi

diszkurzusát, és utánajár a szerző személyéről a saját élet „írásában” kialakítani kívánt „kép” metaforájának. Ezt a metaforológiát a „persona” fogalmának történeti áttekintésével vonatkoztatja vissza a modern személyiségkonstrukciókra, és azt igyekszik feltárni, milyen feszültségteljes viszonyt teremt mind az önéletrajz, mind a „Bildungsroman” esetében egy imaginált „kép” „írás”-ba foglalása. Kerekes Amália Balázs Béláról (In: *Mitteleuropäische Avantgarden*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2006, előkészületben) és Walter Benjaminről (In: *Archiv – Zitat – Nachleben*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2005) írt munkái a képi diszkurzusnak azt a szeletét érintik, amit hagyományosan a „Bildung” fogalma alatt értünk. E fogalom újraértésének kísérleteit veszi számba egyrészt a testi „gesztus” és a „mimus” fogalma felől Benjamin esetében, másrészt Balázs Bélánál az avantgarde művészeteszmény hagyományos műveltségre gyakorolt hatásának tekintetében.

Úgy gondoljuk, 3 éves munkánkkal sikerült hozzájárulnunk ahhoz, hogy kép és szöveg viszonya a kultúratudományok, a hermeneutika és a fenomenológia módszertani eljárásaira támaszkodva hazánkban is újragondolhatóvá váljon. Ennek eredményét leginkább abban látjuk majd mérhetőnek, ha e megközelítési módok között folytatódik a párbeszéd, amely eredményeként az „észlelés” és „képalkotás” problémája, amit a kultúratudományokban eddig főként a kulturális antropológia nyomvonalán vizsgáltak, történeti horizontban is értelmezhetővé válhat, és új szempontokkal gazdagíthatja a hazai művészetelméleti diszkurzust.